

*Давиденко А. О.,
аспірант кафедри англійської філології
Київського національного педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова*

ФЕНОМЕН КОНЦЕПТУ ЯК ОДНІЄЇ З ОСНОВНИХ СКЛАДОВИХ ЧАСТИН СУЧАСНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

Анотація. Стаття присвячена розгляду таких питань, як поняття мови як семіотичної системи, різновиди семіотичних систем і науки, пов'язані з мовознавством; аналіз явища порівняльно-історичного методу, структурної та математичної лінгвістики, зв'язків структурно-математичної лінгвістики з порівняльно-історичною, з'ясування ролі етимологічних словників в історії мовознавства, розгляд сучасної когнітивної лінгвістики, її зв'язків із порівняльно-історичним мовознавством і діалектичною філософією, дослідження поняття концепту та концептології як частини сучасної когнітивної лінгвістики, з'ясування впливу глобалізації на сучасну міжнародну наукову термінологію і політичну термінологію та лексику.

Ключові слова: лінгвістика, семіотика, порівняльно-історичний метод, структурно-математичний метод, когнітивна лінгвістика, концептологія, лінгвоконцептологія.

Постановка проблеми. В умовах сучасності все більше науковців звертають увагу на явище концепту. Велика кількість мовознавців працює над проблемою чіткого визначення цього поняття. Дехто з науковців відносить поняття концепту та концептуального аналізу до методів когнітивної лінгвістики.

Дослідження зазначеної тематики не є багатоаспектними, саме цим і зумовлена актуальність нашої статті. Розгляд явища концепту та характеристика концептивних сполучень саме з погляду лінгвосеміотики дозволить розглянути це поняття у новому світлі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча сьогодні все більше вчених звертаються до поняття концепту та роблять спроби схарактеризувати явище концептивних сполучень, можна виділити не так багато наукових праць, присвячених цій тематиці. Говорячи про дослідження поняття концепту, можна виділити праці таких вчених, як Н.Н. Болдарев [3], котрий досліджував проблеми концептуального аналізу, О.П. Воробйова [5], яка провела огляд проблематики концептології в Україні, В. Карасік [6], праця якого присвячена дослідженню базових характеристик концептів, Є.С. Кубрякова [8], котра в «Короткому словнику когнітивних термінів» схарактеризувала поняття концепту, А.М. Приходько [10], яким було розглянуто концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики.

Над дослідженням ідеологічних, філософських, культурних, міфологічних і багатьох інших концептів працюють сучасні дослідники Т. Булигіна, К. Рахліна, Н. Арутюнова, Т. Радзієвська та ін.

Мета статті полягає у характеристиці концептивних сполучень із погляду лінгвосеміотики. Мета зумовила такі завдання дослідження: розглянути поняття мови як семіотичної системи, різновиди семіотичних систем і науки, пов'язані з мовознавством; проаналізувати явище порівняльно-історичного методу,

структурної та математичної лінгвістики, дослідити зв'язки структурно-математичної лінгвістики з порівняльно-історичною, з'ясувати роль етимологічних словників в історії мовознавства; розглянути сучасну когнітивну лінгвістику, її зв'язки з порівняльно-історичним мовознавством і діалектичною філософією, дослідити поняття концепту та концептології як частини сучасної когнітивної лінгвістики, з'ясувати вплив глобалізації на сучасну міжнародну наукову термінологію і політичну термінологію та лексику.

Виклад основного матеріалу. Мова – неповторний феномен людства, глибока та могутня система знаків, які слугують для комунікації, передачі інформації. Знаки можуть бути як графічними, так і звуковими. За допомогою мови люди передають потоки інформації, включаючи думки, емоції, почуття, бажання, хвилювання тощо.

Роботи багатьох вчених слугують підтвердженням судження про те, що мова – сукупність, система знаків, які слугують для обміну інформацією. Серед таких вчених можна виокремити О.А. Потебню, В. фон Гумбольдта, І.А. Бодуена де Куртене та ін.

Знаковість – одна із найхарактерніших рис мови. У тематику сутності знакового характеру мови вчені занурювалися, починаючи з античних часів. Про це свідчать роботи вчених стародавньої Індії, Єгипту, Месопотамії та Греції. Тим не менш, сучасне мовознавство і досі не знайшло жодної знакової теорії, яка була б дійсно доведеною.

Розроблюючи проблематику знаковості мови, вчені з'ясували, що багатогранне вивчення знакової природи мови можливе лише тоді, коли мова вивчається в сукупності та тісному зв'язку з іншими знаковими системами. Такої думки дотримувалися Е. Сепір, Р. Барт, У. Еко, Ф. де Соссюр, В. Гумбольдт, Ю.С. Степанов, А. Лосев, В.П. Даниленко та ін.

Пізніше з'явилася наука про знаки – семіотика. Вивченням комунікативної функції мови займається лінгвосеміотика. Її засновником вважають Фердинанда де Соссюра, відомого мовознавця, швейцарського лінгвіста ХХ ст., який обґрунтував важливість вивчення мови сукупно з іншими системами знаків. Вчений вважав, що розкриття істинної природи мови можливе тільки тоді, коли увага звертається на її спільні риси з системами того ж порядку [6, с. 28–30].

У ХХ ст. розвиток семіотики зумовлений діяльністю таких вчених, як Ж. Піаже, Ч. Морріс, Е. Бенвеніст, Р. Якобсон, Т.В. Колшанський, Ю.С. Степанов, В.А. Звегинцев.

Місце мови у семіотиці з'ясував Умберто Еко, італійський спеціаліст із семіотики, який також є письменником, філософом, лінгвістом, літературним критиком [2, с. 23].

На думку польського науковця Т. Милевського, особливість мови як системи в тому, що вона є «оркестром знаків всіх типів» і володіє можливістю обирати найвідповідніші для кожної конкретної ситуації знакові засоби вираження інформації [2, с. 23].

Отже, протягом довгого часу велика кількість дослідників звертала увагу на семіотику. Сучасна семіотика базується на дослідженні особливості існування знаків. Мова у цьому разі виступає в якості первісної моделі розуміння всіх супутніх систем. Фундаментом для розвитку семіотики слугують дві наукові думки: 1) семіотика в якості вивчення знаків; 2) семіологія для розгляду мови як знакової системи.

А. Соломонік виділяє такі семіотичні системи [12, с. 131–133]: природні семіотичні системи, образні семіотичні системи, мовні семіотичні системи, системи запису, кодові системи.

З мовознавством тісно пов'язані такі науки, як психологія, філософія, історія, математика, біологія, фізика, психолінгвістика, філософія мови, нейролінгвістика. Всі ці науки існують у нерозривному зв'язку з вивченням мови як глобально важливого явища людства.

Історія доводить, що наука про мови завжди зазнавала значного впливу загальної методології наук. Не зупиняючись, наука про мову активно брала участь у появі та розвитку нових ідей.

На шляху до формування історичного мовознавства значними поштовхами для розвитку стали роботи таких вчених, як Й. Гердер, У. Джоунз, В. фон Гумбольдт, Р.Х. Раск, Я. Грімм.

Завдяки вищезазначеним та іншим науковцям у 20–30 рр. XIX ст. існувало «порівняльне» й «історичне» мовознавство.

«Порівняльне» було орієнтоване на фактичну спорідненість мов, які досліджуються. «Історичне», у свою чергу, сягало самого коріння мови, навіть до часів безписемності. Порівняльне мовознавство має ефективність дослідження лише тоді, коли тісно взаємодіє з історичним, яке слугує для визначення мети та її досягнення.

Порівняльно-історичний метод реалізується за допомогою цілого комплексу прийомів. На основі цього методу було створено етимологічні словники – різноманітні описи мов.

Математична лінгвістика взяла початок із теорії російського математика, який стверджував, що між розподілом літер на голосні та приголосні та теорією ймовірності існує певний зв'язок. Математична лінгвістика включає в себе ряд галузей теоретичного та прикладного мовознавства, які оперують математичними поняттями та методами.

Математична лінгвістика включає в себе такі поняття, як алфавіт, аксіоми, правила виводу, ізоморфізми, гомоморфізми, ланцюг, що відповідає правилам виводу, входження символу в послідовність, поділ вихідної множини класу ланцюжків за певними правилами на підкласи.

Сьогодні необхідне більш ретельне та глибоке вивчення математичної лінгвістики, з огляду на сучасні потреби людства та швидкий розвиток інформаційних технологій.

Структурна лінгвістика досліджує особливості структури певної мови. Визначаючи мету цієї науки, можна окреслити її як пізнання мови та її внутрішньої організації як цілісної структури. Структурна лінгвістика досліджує мову як систему, з усіма її складовими частинами, елементами, взаємодією та відносинами між складниками. Вона реалізується за допомогою таких методик лінгвістичного дослідження: дистрибутивна методика, методика безпосередніх складників, трансформаційна методика і методика компонентного аналізу.

Структурно-математична лінгвістика прийшла на зміну порівняльно-історичній, ставши її альтернативою. Методики аналізу структурно математичної лінгвістики базуються на прийомі зіставлення і протиставлення мовних одиниць з метою виявлення їх спільних і відмінних ознак. На основі спільностей

і відмінностей, залежно від ознак, мовні одиниці розподіляються на різні парадигматичні групи, що зумовлює спільність цього виду лінгвістики з порівняльно-історичним.

Розглядаючи історію мовознавства, не можна не підкреслити роль етимології й етимологічних словників у її формуванні. Термін «етимологія» вперше використав німецький лінгвіст Фьорссман (1852).

В умовах сьогодення етимологія переживає значний занепад. Тоді як інші лінгвістичні сфери переживають справжній прорив, така важлива наука, як етимологія, залишається на одному місці. Застійні процеси виражені тим, що етимологічні словники базуються на застарілому матеріалі, є вузькопрофільними, тому й інформація, подана в них, не є актуальною, сучасною, а є застарілою та дослідженою лише поверхнево.

За своєю сутністю етимологія покликана досліджувати процеси формування словникового складу мови та його джерела.

Етимологічні дослідження дають змогу дослідити явища традиції, культурні надбання, побутові явища, економічні системи давніх народів. Також результати етимологічних досліджень мають велике значення для лінгвістики, психолінгвістики, етнографії, ономастики тощо.

Має зв'язки етимологія і з порівняльно-історичним мовознавством. Зі становленням цієї науки тісно пов'язані прізвища таких вчених, як А.Ф. Потт, О.М. Трубочов, В. Грімм, Ф. Бопп, Ю.В. Откупщиков та ін. Також етимологія пов'язана і з діалектологією.

До окремої галузі сучасної етимології Л.А. Введенська [4] відносить псевдоетимологію, яку також називає оказіональною етимологією [4, с. 11].

Сучасна когнітивна лінгвістика – мовознавчий напрям, завданням якого є дослідження ментальних процесів, видів і форм їх презентації під час процесу пізнання, осмислення та пізнання свідомістю дійсності.

Когнітивна лінгвістика займається дослідженням ментальних процесів та видів і форм їх ментальної репрезентації у процесі сприйняття, осмислення та пізнання дійсності свідомістю. Ця наука займається дослідженням процесу оперативного мислення, проблем ролі мови у пізнавальних процесах, процесах формування понять, що були закріплені за допомогою мовних знаків, зв'язку між концептами мов світу та концептами рідної мови, вивчає систему організації людської свідомості та пізнання нею світу, те, яким чином відбувається створення ментальних просторів свідомості. Пізнавальні процеси вивчаються за допомогою лінгвістичної методології аналізу та когнітивної інтерпретації результатів дослідження.

Сучасна методологія спрямовує увагу також на проблеми контакту мови та мислення, спільно з психологією та філософією [6].

Позамовна реальність мови та зв'язок одиниць мов і референтів є основою когнітивної лінгвістики.

До складу когнітивної лінгвістики входить когнітивна семантика – важливий розділ когнітивної лінгвістики, завданням якої є розподіл структур знань і вивчення принципів їх формування. Когнітивна семантика – найбільш досліджена складова частина когнітивної лінгвістики. Варто зазначити, що її започаткували американські науковці: Ч. Філлмор, Р. Лангакер, Дж. Лакофф, А. Гольдберг, Р. Джекендофф та ін. [11].

Головне завдання семантики – створення моделі організації світу та пояснення того, яким чином ці знання трансформуються в поняття в людській свідомості.

Вивчення семантики та проблем мови є головним концептом когнітивної семантики.

Когнітивна лінгвістика також включає в себе значну кількість когнітивно-граматичних теорій і концепцій, низку когнітивних і відмінкових граматики.

Завдяки когнітивному підходу когнітивна лінгвістика має змогу більш глибоко осягнути мовні явища та є базою для головних механізмів набуття й оброблення, збереження та репрезентації знань.

У сучасних умовах когнітивна лінгвістика вміщує різні лінгвістичні течії та теорії, але чітка її модель так і не сформована, що дає поштовх для проведення подальших досліджень.

Варто підкреслити активні інтегративні процеси когнітивної лінгвістики з новими напрямками лінгвістики. Також необхідно зазначити, що ця наука має зв'язок із когнітивною поетикою та теорією мовної комунікації, тобто тими напрямками лінгвістики, які є когнітивно орієнтованими.

Історичне мовознавство та діалектична філософія також належать до споріднених когнітивній лінгвістиці наук. Простежуючи зв'язок когнітивної лінгвістики з порівняльно-історичним мовознавством, до спільних рис можна віднести дотримання антропологічного підходу до вивчення мов, врахування культури людини та її духовного життя, спільні ідеї щодо призначення мови у світі. Отже, два вищевказані мовознавчі напрями засвідчують те, що мова є основою пізнання світу, формування духовного світу та світогляду людини. Таким чином, теоретичні положення когнітивної лінгвістики й історичного мовознавства мають тісний зв'язок і багато спільних теоретичних положень.

Як і історичне мовознавство, діалектична філософія є спорідненою з когнітивною лінгвістикою наукою. Діалектичну філософію ХХ ст. заснував Людвіг Вітгенштейн (1889–1951). У своїх дослідженнях вчений підіймав проблему «неправильного» вживання мови, коли порушується її внутрішня логіка, а також досліджував багатозначність відношень між знаком і тим, чого цей знак стосується.

Зв'язок діалектичної філософії з когнітивною лінгвістикою можна простежити в тому, що обидві формуються на основі єдності мислення й мови. Мова – універсальний засіб для вираження думки, а її багатство залежить від рівня розвитку людини. Також спільним є і думка представників діалектичної філософії про те, що мислення – це процес відображення навколишнього світу через поняття, категорії, судження, умови, води, концепції та теорії.

Концепт – основне семантичне поняття в сучасній когнітивній лінгвістиці. Цей мовознавчий напрям становить мовне подання когніцій, що і відрізняє його від інших напрямів дослідження семантики [6]. Поняття не має чіткого визначення через велику кількість варіацій. Над формуванням конкретного визначення поняття «концепт» працюють багато науковців. Одні розуміють його як «пояснення одиниць ментальних і психологічних ресурсів нашої свідомості й тієї інформаційної структури, що відображає знання й досвід людини» [8]. Інші вважають, що концепти закодовані у свідомості людини та мають чуттєвий характер. Універсальний предметний код є унікальним для кожного носія мови: він залежить від чуттєвого досвіду людини [10].

Концептологія є частиною сучасної когнітивної лінгвістики та вивчає концепт як наслідок пізнання людиною навколишнього світу за участі різних видів соціалізації. Концепт утворюють різні складники, а саме: предметна діяльність, чуттєвий

досвід, мовленнєве знання, операції з концептами, що виникли раніше, та пізнання мовленнєвих одиниць, які складають мовну картину [1].

Отже, концепт можна вважати одиницею розумового коду людини, який має власну чітку структуру та є результатом пізнавальної діяльності людини та суспільства. Змістом концепту є інформація про предмет або явище, яка надає його комплексну характеристику.

Протягом останніх років питання впливу глобалізаційних процесів активно досліджуються багатьма вченими зі всього світу. Особливу увагу дослідники присвячують питанням впливу глобалізації на розвиток мов і його наслідків. Прорив у галузі міжкультурної взаємодії зумовив появу великої кількості запозичених термінів. Такі явища можна спостерігати майже в усіх сферах життя. Найбільш насичена запозиченими термінами мова політичної, економічної, культурної сфери. Більшість слів запозичені з англійської мови. Такий процес запозичення відбувається шляхом наслідування англо-американської моделі суспільства. Виникає питання про те, які наслідки має процес запозичення для мови кожного конкретного народу. Відповідаючи на це питання, варто зазначити, що тут думки вчених-мовознавців розділилися. На думку одних, глобалізація чинить позитивний вплив, інші дотримуються протилежної позиції. До позитивних моментів вчені відносять те, що запозичення – ефективний спосіб отримання єдиного засобу спілкування. З іншого боку, суцільне використання англіцизмів значно звужує використання рідної мови, практично блокує її розвиток [12].

Розглядаючи приклад української мови, можна помітити, що політична та наукова сфера найбільше зазнають значних мовних змін. Подібне явище легко пояснити явищем глобалізації, яка розвивається з рекордною швидкістю та провокує появу сотень нових запозичених термінів. Політика Великої Британії характеризується відносною стабільністю і, як наслідок, стійкою сферою суспільно-політичних термінів, отже, нестійка українська політична сфера потребує нових визначень політичних понять і явищ та запозичує вже існуючі англіцизми.

Отже, беззаперечним є факт того, що глобалізаційні процеси чинять двосторонній вплив на зміни у словнику мов світу та становлять основу формування єдиного інформаційного простору.

Висновки. Дослідивши поняття концепту та схарактеризувавши його з погляду сучасної лінгвосоціології, ми зробили висновок, що це поняття не має чіткого визначення. Багато вчених працюють над зазначеною проблемою, але результатом цього є поява нових варіацій значення аналізованого поняття. У перспективі явищу концепту буде присвячена велика кількість наукових робіт, сукупність яких сформує чітке, глибоке, повне та різностороннє визначення цього поняття як лінгвістичного явища.

Література:

1. Алефиренко Н.Ф. Проблемы вербализации концепта. Волгоград, 2003. 294 с.
2. Арнольд И.В. Стилистика. Современный английский язык. Москва: Флинта; Наука, 2002. 384 с.
3. Болдырев Н.Н. Проблемы концептуального анализа. Когнитивные исследования языка. 2010. № 6. С. 34–38.
4. Введенская Л.А., Колесников Н.П. Этимология: учеб. пособ. СПб.: М.: Наука, 1986. С. 7–27.
5. Воробьева О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики. Лингвоконцептология: перспективные направления: монография /

под ред. А.Э. Левицкого и др. Луганск: Изд-во ГУ «ЛНУ им. Тараса Шевченко», 2013. С. 10–38.

6. Карасик В., Слышкин Г. Базовые характеристики концептов. Антология концептов. Волгоград: Парадигма, 2005. 243 с.
7. Кириченко Г.С., Кириченко С.В., Супрун А.П. Нариси загального мовознавства: навч. посіб.: у 2 ч. К.: Видавничий Дім «ІнЮре», 2008. С. 5–14.
8. Кубрякова Е.С. Концепт. Краткий словарь когнитивных терминов. М.: Изд-во МГУ, 2002. С. 90–93.
9. Подстрахова А.В. Англоязычная экспансия в современные европейские языки и проблемы перевода. Международный научно-практический (электронный) журнал INTERCULTUR@L-198 NET. 2006. Вып. 5. URL: http://www.vfnglu.wladimir.ru/Rus/NetMag/v5/v5_index.htm.
10. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
11. Психологічна енциклопедія / автор-упор. О.М. Степанов. К.: Академвидав, 2006. 424 с.
12. Соломоник А. Философия знаковых систем и язык. Минск, «МЕТ», 2002. С. 131–133.

Давиденко А. О. Феномен концепта как одна из главных составляющих современной лингвистики

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению таких вопросов, как понятие языка как семиотической системы, разновидности семиотических систем и наук, которые связаны с языкознанием; анализ феномена сравнительно-исторического метода, структурной и математической лингвистики, связей структурно-математической лингвистики со сравнительно-исторической, выяснение роли этимоло-

гических словарей в истории языкознания, рассмотрение современной когнитивной лингвистики, ее связей со сравнительно-историческим языкознанием и диалектической философией, исследование понятия концепта и концептологии как части современной когнитивной лингвистики, прояснение влияния глобализации на современную международную научную терминологию и политическую терминологию и лексику.

Ключевые слова: лингвистика, семиотика, сравнительно-исторический метод, структурно-математический метод, когнитивная лингвистика, концептология, лингво-концептология.

Davidenko A. Phenomenon of concept as one of the most basic component of modern linguistic

Summary. This article is devoted to examination of issues such as studying the issue of the concept “language” as a semiotic system, the variety of semiotic system, and sciences connecting with linguistic; the analysis of comparative-historical method phenomenon, structural and mathematical linguistics, their interconnections, to clear up the role of etymological dictionary at the linguistic history, the studying the issue of modern cognitive linguistic and their interconnections with the comparative-historical linguistic and dialectical philosophy, the researching the definition of concept and conceptology as a part of modern cognitive linguistic, clearing up the globalization influence to the modern international scientific and political terminology and lexical.

Key words: linguistic, semiotic, comparative-historical method, structural-mathematical method, cognitive linguistic, conceptology, linguistic conceptology.